

Ματούλα Τομαρά-Σιδέρη *

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΓΩΓΗ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Μελετώντας την πιθανότητα πρόσβασης στα ΑΕΙ σε συνάρτηση με την κοινωνική κατάσταση και το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, διαπιστώνουμε ότι το εκπαιδευτικό σύστημα, στη σύγχρονη Ελλάδα, όντως λειτουργεί ως μηχανισμός κοινωνικής επιλογής. Η λειτουργία αυτή εντείνεται διαχρονικά, ιδίως ως προς τις προνομιούχες ακαδημαϊκές διαδρομές (ΕΜΠ, Ιατρική), ενώ βαρύνουσα επίδραση εμφανίζει και το (ταχέως μεταβαλλόμενο) μορφωτικό επίπεδο της μητέρας.

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΠΕΔΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Το ερώτημα, που διερευνάται στη μελέτη αυτή, αφορά την αναπαραγωγή ή την τροποποίηση των κοινωνικών διαφορών μέσα από τη λειτουργία της κοινωνικής επιλογής, όπως αυτή πραγματοποιείται στα πλαίσια της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και εκφράζεται τελικά ως πιθανότητα πρόσβασης στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα (ΑΕΙ).

Τα θεωρητικά δεδομένα για το θέμα που διερευνά η μελέτη μας μπορούν να συνοψισθούν ως εξής:

«Η κοινωνιολογική έρευνα πάνω στην εκπαίδευση ανακάλυψε, πράγμα που αποτελεί το κεντρικό θέμα τεράστιου αριθμού μελετών τα τελευταία 20-30 χρόνια, ότι το σύγχρονο σχολείο, το αξιοκρατικό σχολείο, με τις σχολικές μεθόδους αξιολόγησης (βαθμολογία, διαγωνίσματα, εξετάσεις), ασκεί επιλογή αυστηρά κοινωνική. Η σχολική αξιολόγηση αντιστοιχεί στην κοινωνική διαστρωμάτωση, δηλαδή η σχολική επιλογή αναπαράγει την κοινωνική ανισότητα. Στο δεύτερο κεφάλαιο, παρουσιάζουμε τις κυριότερες μελέτες που τεκμηριώνουν την αναπαραγωγή

---

* Επίκουρος Καθηγήτρια στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου.

της κοινωνικής ανισότητας από το σχολείο. Παρουσιάζουμε εκτενέστερα την έρευνα πάνω σε αυτό το θέμα στις ΗΠΑ, επειδή αποτελεί ποσοτικά το μεγαλύτερο μέρος της διεθνούς επιστημονικής παραγωγής, αλλά και επειδή η αμερικανική κοινωνιολογία, καθώς είναι στην πλειοψηφία της θεμελιωμένη στη φονξιοναλιστική θεωρία (που παραμερίζει την έννοια των κοινωνικών τάξεων και παραβλέπει την ύπαρξη της σύγκρουσης κοινωνικών συμφερόντων), δίνει μεγαλύτερη πειστικότητα στο συμπέρασμα ότι το σχολείο αναπαράγει την κοινωνική ανισότητα. Αφαιρεί την πολιτική αμφιβολία ότι θα μπορούσε να οφείλεται το συμπέρασμα αυτό μερικά τουλάχιστον στην πρόθεση των κοινωνικών επιστημόνων να αμφισβητήσουν την κοινωνική τάξη πραγμάτων».¹

Η συσχέτιση μεταξύ σύστασης του φοιτητικού πληθυσμού και επαγγελματικών-μορφωτικών γνωρισμάτων των γονέων σχηματίζει τη λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος ως μηχανισμού κοινωνικής επιλογής και αποτελεί τη μεθοδολογική βάση του εγχειρήματός μας. Οι πιθανές αλλαγές, καθώς και οι αλληλεξαρτήσεις, που προκύπτουν κατά τις τελευταίες δεκαετίες, θα καταδείξουν τη δυναμική των σχετικών τάσεων.

Τα ερωτήματα, που μελετώνται εδώ, αφορούν τόσο την επιλογή μιας ορισμένης εκπαιδευτικής πορείας και την αντίστοιχη (ή εικαζόμενη) μορφωτική και κοινωνικο-επαγγελματική κινητικότητα, όσο και την επίπτωση της κοινωνικής θέσης και του μορφωτικού επιπέδου των γονέων στην προκειμένη εκπαιδευτική επιλογή και πορεία.

Η διερεύνηση του ζητήματος αυτού αφορά και τις σύγχρονες εξελίξεις και την πολιτική στο χώρο της εκπαίδευσης.

Η περίοδος, στην οποία αναφερόμαστε, από τη δεκαετία του '60 μέχρι σήμερα, είναι περίοδος διεύρυνσης των σχολικών μηχανισμών και αλματώδους αύξησης του φοιτητικού πληθυσμού.² Ακόμη, σύμφωνα με στοιχεία της Στατιστικής της Εκπαίδευσης, τα τελευταία σαράντα χρόνια (1955-1995) η ποσοστιαία συμμετοχή των γυναικών στον συνολικό φοιτητικό πληθυσμό αυξήθηκε θεαματικά. Χαρακτηριστικά, το ποσοστό των θηλέων εισαγομένων σε ΑΕΙ περνά από 34% το 1972 σε 52% το 1989 (τελευταία στοιχεία Στατιστικής της εκπαίδευσης). Από την άλλη, η άνοδος του μορφωτικού επιπέδου και η αλλαγή των ρόλων ανδρών και γυναικών, που σημειώθηκαν στην ελληνική κοινωνία, καθώς και οι διάφορες πρακτικές οικογενειακού προγραμματισμού, συνιστούν τους

1. Φραγκουδάκη Α., 1985, *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, ιδίως σ. 18-19.

2. Σ. Πεσμαζόγλου, 1987, *Εκπαίδευση και ανάπτυξη στην Ελλάδα 1948 - 1985*, Αθήνα, Θεμέλιο.

κύριους κοινωνικο-οικονομικούς παράγοντες, που επέδρασαν στη γονιμότητα και συντέλεσαν στην καταλυτική μείωση της γεννητικότητας. Ζώντας λοιπόν την περίοδο της «δεύτερης δημογραφικής μετάβασης», σύμφωνα με την οποία τη σταδιακή μείωση της θνησιμότητας ακολουθεί και η παράλληλη μείωση της γονιμότητας, καλούμεθα να εντάξουμε το όλο ζήτημα της κοινωνικής επιλογής στις αναπτυξιακές διαδικασίες, που διαμορφώνουν το καινούργιο κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον.³

Με δεδομένο το γεγονός της συνεχώς μειούμενης γονιμότητας, μέχρι το δείκτη 1,5 παιδιά ανά γυναίκα, που δεν εξασφαλίζει την ανανέωση των γενεών, θα πρέπει να διερευνηθεί ο τρόπος εμπλοκής των αναδυόμενων δημογραφικών χαρακτηριστικών στις διαμορφούμενες νέες κοινωνικές πραγματικότητες.⁴

Με πλαίσιο τη μείωση της γεννητικότητας και, αντιστοίχως, την υπερεπένδυση των ολιγάριθμων τέκνων, καθώς και την εξέλιξη της ελληνικής κοινωνίας σε περιβάλλον ασταθές, ανταγωνιστικό και με αυξανόμενες απαιτήσεις γνώσης και ειδίκευσης ως προς την πρόσβαση και την ένταξη στον καταμερισμό της εργασίας, είναι αναμενόμενη η τάση για διαμόρφωση ενός σημαντικότερου μηχανισμού κοινωνικής διαφοροποίησης μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος.

Στα πλαίσια της ελληνικής κοινωνίας, η εκπαίδευση συνιστά ένα σημαντικό τομέα επένδυσης για τις οικογένειες, που προσβλέπουν σε μια ανοδική κοινωνική κινητικότητα. Πέρα από τις προσωπικές δυνατότητες, προκύπτει ότι και κοινωνικοί καθορισμοί συνιστούν τα περιθώρια, μέσα στα οποία κινούνται οι υποψήφιοι να εισαχθούν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.⁵ Η διαμόρφωση, εξάλλου, παιδιών με σαφή προσανατολισμό στην κατεύθυνση της εκπαίδευσης είναι αποτέλεσμα της διαφοροποίησης και εξειδίκευσης των δραστηριοτήτων και υποχρεώσεων της σύγχρονης αστικής κοινωνίας και της σταθεροποίησης της έννοιας του «υπεύθυνου γονέα».⁶ Οι ανάγκες (πραγματικές ή φανταστικές) και οι ιδεολογικές αναφορές της σύγχρονης κοινωνίας, δηλαδή, επιβάλλουν

---

3. Παπαδάκης Μ., Σιάμπος Γ., επιμ. Ι. Λαμπίρη-Δημάκη, Ν. Κυριαζή, 1995, *Η Ελληνική Κοινωνία στο τέλος του 20ού αιώνα*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση.

4. Συμεωνίδου Χ., 1990, *Απασχόληση και γονιμότητα των γυναικών*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, καθώς και Eurostat, 1991.

5. Τσογκαλάς Κ., 1975, «Η ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα ως μηχανισμός κοινωνικής αναπαραγωγής», *Δευκαλιών*, τεύχος 13.

6. Preston S.H., 1986, «Changing Values and falling Birth Rates», *Population and Development Review*, vol. 12, σ. 175-195.

στους «καλούς γονείς» να εφοδιάσουν τα παιδιά τους με τα προσόντα εκείνα, που θα τους δώσουν τη δυνατότητα να κινηθούν σε πολύ ανταγωνιστικά περιβάλλοντα, όπου δεσπάζει το στοιχείο της εξειδικευμένης γνώσης. Συνυπολογίζοντας δε και το υψηλό οικονομικό κόστος της πανεπιστημιακής μόρφωσης, αποκτάμε ακόμη σαφέστερη αίσθηση ως προς τη μετατόπιση των προσδοκιών, που επενδύουν οι γονείς στα παιδιά τους και, κατ' επέκταση, ολόκληρη η ελληνική κοινωνία στο μέλλον.

Στην ίδια κατεύθυνση φαίνεται να οδηγεί και η αλλαγή της θέσης της γυναίκας. Αφού σημειώθηκε η πρώτη ουσιαστική μετατόπιση από το ρόλο της νοικοκυράς στο ρόλο της επαγγελματικά ανεξάρτητης μητέρας, βλέπουμε τώρα να αναδεικνύεται η έννοια της μορφωμένης μητέρας,⁷ που φροντίζει να ενισχύσει το ρόλο της επενδύοντας στην παιδεία της εκπαιδευτικής πορείας των παιδιών της, με την πεποίθηση ότι έτσι ενισχύεται η προσδοκώμενη ανοδική κοινωνική κινητικότητα.

Το ενδιαφέρον της μελέτης είναι λοιπόν διττό:

- 1) Εντοπίζονται δημογραφικοί και μορφωτικοί παράγοντες, που χαρακτηρίζουν ορισμένες κοινωνικές κατηγορίες, επηρεάζοντας τις δυνατότητες πρόσβασής τους στις ανώτατες βαθμίδες εκπαίδευσης γενικά. Ως ιδιαίτερα σημαντικό αναδεικνύεται το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας.
- 2) Αναλύονται λεπτότερες πτυχές της κοινωνικής επιλογής, των οποίων ενδείκτης είναι η πιθανότητα πρόσβασης σε ειδικότερες κατηγορίες πανεπιστημιακών σχολών, ανάλογα με το προσδοκώμενο κοινωνικο-επαγγελματικό τους αντίκρουσμα και το βαθμό δυσκολίας, που χαρακτηρίζει την εισαγωγή στις εν λόγω σχολές.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η μεθοδολογία μας βασίζεται στη *διαμήκη παρακολούθηση κοόρτης*. Η ανάλυση στηρίζεται στην παρατήρηση των μαθητών της Α' δημοτικού κατά τα έτη 1961, 1971, 1981, σε συσχέτιση με το επάγγελμα του πατέρα, καθώς και με το μορφωτικό επίπεδο πατέρα/μητέρας. Παρακολουθούμε δε αυτές τις ομάδες ως προς την πρόσβασή τους στα ΑΕΙ.

Διαμορφώνονται λοιπόν τρεις κοόρτες μαθητών Α' δημοτικού, για τα έτη 1961, 1971 και 1981. Κάθε μια απ' αυτές παρέχει, μετά μια δωδε-

7. Συμεωνίδου Χ., 1992, *Κοινωνικο-οικονομικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της γονιμότητας στην Ελλάδα*, Αθήνα, ΕΚΚΕ.

καετία (που αντιπροσωπεύει τη συνήθη διάρκεια της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης), και τον κύριο όγκο και την τυπική κοινωνικο-δημογραφική μορφολογία των εισαγομένων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Τα στοιχεία, που χαρακτηρίζουν κάθε κοόρτη, συγκρίνονται λοιπόν με τα γνωρίσματα των γονέων, που αναφέρονται στο σύνολο των εισαγομένων σε ΑΕΙ κατά τα έτη 1972 – 73, 1982 – 83 και 1993 – 94⁸ (διαχρονική ανάλυση). Συγκρίνονται επίσης, για λόγους συγχρονικής ανάλυσης, με τα αντίστοιχα γνωρίσματα, που αναφέρονται στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, σύμφωνα με τις απογραφές των ετών 1961, 1971, 1981 και 1991.⁹ Θεωρούμε ότι, στον εν λόγω πληθυσμό, τα γνωρίσματα αυτά είναι στατιστικά συγκρίσιμα με το σύνολο του πληθυσμού, που βρίσκεται σε ηλικία τέτοια, η οποία καθιστά ιδιαίτερος πιθανή την ιδιότητα του γονέα για μαθητές Α' δημοτικού (δηλαδή, για λόγους συμβατότητας με τις κατηγοριοποιήσεις των απογραφών, ανάμεσα στα 25 και 45 έτη).

Αν συγκρίνουμε, λοιπόν, τις πιθανότητες των μαθητών Α' δημοτικού για είσοδό τους στα ΑΕΙ, έχουμε τη δυνατότητα να σκιαγραφήσουμε την επίπτωση του κοινωνικού παράγοντα στην εκάστοτε ακαδημαϊκή τύχη και πορεία των μαθητών, καθώς και τις αδρές τάσεις της διαχρονικής εξέλιξης. Μπορούμε έτσι να εκτιμήσουμε κατά πόσο ευνοεί ή καταστέλλει την μέσω των σπουδών σε ΑΕΙ δυνατότητα κοινωνικής κινητικότητας, σε συνάρτηση με την κοινωνική θέση της οικογένειας, όπως αδρά προσδιορίζεται από το επάγγελμα του πατέρα και το μορφωτικό επίπεδο των δύο γονέων.

Για την πραγματοποίηση αυτής της διαχρονικής σύγκρισης μεταξύ κοινωνικών κατηγοριών με τρόπο ενιαίο, επεξεργασθήκαμε έναν κοινό δείκτη, τον *Ενιαίο Συγκριτικό Συντελεστή Διαφοροποίησης* (ΕΣΣΔ). Αυτός ορίζεται, για κάθε επαγγελματική ή μορφωτική κατηγορία, ως το πηλίκο «% εισαγομένων σε ΑΕΙ έτους x» προς «% μαθητών Α' δημοτικού έτους x – 12». Η λογική και η αξιολόγηση του εν λόγω δείκτη είναι προφανής: Αν η κοινωνική και μορφωτική κατάσταση της οικογένειας δεν έχει καμία επίπτωση στην πιθανότητα εισόδου στα ΑΕΙ, τότε ο ΕΣΣΔ θα έχει τιμή 1 — δηλαδή, το ποσοστό γονέων «εργατών», π.χ., θα είναι στατιστικά ταυτόσημο και μεταξύ των μαθητών Α' δημοτικού

8. Στατιστική της εκπαίδευσης 1961 – 1994.

9. Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφές πληθυσμού 1961, 1971, 1981, 1991.

και μεταξύ των εισαγομένων στα ΑΕΙ μετά 12 έτη. Αν ο ΕΣΣΔ έχει τιμή ανώτερη του 1, τότε τα τέκνα της εν λόγω κοινωνικής (ή μορφωτικής) κατηγορίας ευνοούνται από τον εκπαιδευτικό μηχανισμό, με την έννοια ότι η πιθανότητα ανεύρεσης της συγκεκριμένης ιδιότητας (π.χ., «εργάτης») στους γονείς των φοιτητών είναι μεγαλύτερη από ό,τι στους γονείς των προ δωδεκαετίας μαθητών Α' δημοτικού — ακριβέστερα δε, πολλαπλασιασμένη κατά το συντελεστή ΕΣΣΔ. Το αντίθετο, προφανώς, ισχύει αν η τιμή του ΕΣΣΔ είναι μικρότερη από 1. Τότε, η εν λόγω ιδιότητα – κοινωνική κατηγορία – συσχετίζεται με μειωμένη πιθανότητα ανεύρεσής της στους γονείς των φοιτητών, που προήλθαν από τους προ δωδεκαετίας μαθητές Α' δημοτικού.

Ένα σχηματικό παράδειγμα: Το έτος x , παίρνουμε 100 μαθητές Α' δημοτικού και παρακολουθούμε την ακαδημαϊκή τους πορεία. Στους γονείς τους, 20 είναι εργάτες (20%) και 10 ελευθεροεπαγγελματίες (10%). Μετά 12 έτη (έτος $x + 12$), από αυτούς τους μαθητές 40 εισάγονται σε ΑΕΙ. Στους γονείς των νεοεισαχθέντων, αν η κοινωνική τους κατάσταση δεν είχε καμία επίπτωση στην ακαδημαϊκή τύχη των παιδιών τους (μηδενική υπόθεση), θα έπρεπε να ανευρίσκονται 8 εργάτες (20%) και 4 ελευθεροεπαγγελματίες (10%). Όμως, στην πραγματικότητα βρίσκουμε 6 εργάτες (15%) και 10 ελευθεροεπαγγελματίες (25%). Αυτό σημαίνει ότι, μέσω κάποιων μηχανισμών επιλογής, μόνο 3 στα 4 παιδιά εργατών, που θα μπορούσαν θεωρητικά να γίνουν φοιτητές, όντως εισάγονται στα ΑΕΙ – ενώ, αντίθετα, τα παιδιά των ελευθεροεπαγγελματιών υπεραντιπροσωπεύονται και, αντί των 4, που θεωρητικά αναμένονται, βρίσκουμε 2,5 φορές περισσότερα στους εισαγόμενους. Προφανώς, η πιθανότητα εισαγωγής ενός παιδιού εργάτη είναι μειωμένη στα $\frac{3}{4}$ της θεωρητικής, και ο ΕΣΣΔ έχει τιμή $(15\%)/(20\%) = 0,75$, ενώ η πιθανότητα εισαγωγής παιδιού ελευθεροεπαγγελματία είναι 2,5 φορές υψηλότερη από τη θεωρητική, όπως εκφράζεται και στην τιμή του ΕΣΣΔ, που είναι $(25\%)/(10\%) = 2,5$.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στον Πίνακα 1 βλέπουμε πώς επηρεάζεται η πιθανότητα εισόδου στα ΑΕΙ από το επάγγελμα του πατέρα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1
Επάγγελμα πατέρα
Σύνολο σχολών ΑΕΙ

ΕΣΣΔ	Επάγγελμα							
	1	2	3	4	5	6	7	8*
<u>Εισαγ. 1972, 73</u>								
Πληθυσμός 1961	3,65	1,80	3,90	1,84	0,57	0,84	0,77	0,04
<u>Εισαγ. 1982, 83</u>								
Πληθυσμός 1971	2,88	5,33	2,27	1,97	0,38	0,93	0,70	2,00
<u>Εισαγ. 1993, 94</u>								
Πληθυσμός 1981	3,24	0,48	2,95	1,58	0,28	0,60	0,65	1,00

Επεξήγηση των αριθμών 1 έως 8 για το επάγγελμα του πατέρα:

1=ελεύθερα επαγγέλματα, 2=διευθυντικά στελέχη, 3=υπάλληλοι, 4=έμποροι, 5=γεωργοί, 6=τεχνίτες-εργάτες, 7=αυτοαπασχολούμενοι, 8=ανεπάγγελτοι ή απροσδιόριστο επάγγελμα (*πάντοτε ολιγάριθμοι).

Μελετώντας τα δεδομένα του Πίνακα 1, καταλήγουμε στα ακόλουθα συμπεράσματα:

- Κατά κανόνα, τα γράμματα πάνε στα γράμματα, όπως ιδίως δείχνει η εξαιρετικά υψηλή πιθανότητα να εισαχθεί σε ΑΕΙ ο μαθητής δημοτικού, που ο πατέρας του ασκεί επάγγελμα, το οποίο προϋποθέτει ένα ορισμένο επίπεδο σπουδών, π.χ. γιατρός, δικηγόρος κ.ά..

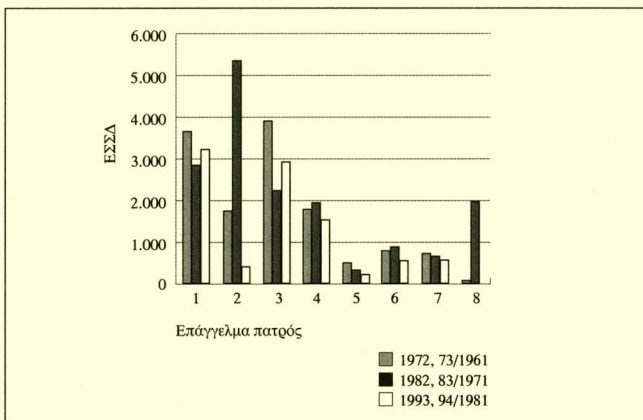
- Αυξημένη είναι η πιθανότητα εισαγωγής σε ΑΕΙ και για τα παιδιά υπαλλήλων — δημοσίων ή ιδιωτικών —, μεταξύ των οποίων πολλοί, κατά τεκμήριο, ήδη έχουν κάνει σπουδές και επενδύουν προς αυτή την κατεύθυνση.

- Ομοίως, σχετικά αυξημένη είναι η πιθανότητα εισαγωγής σε ΑΕΙ και για τα παιδιά γονέων με κάποια οικονομική ευχέρεια, όπως τα διευθυντικά στελέχη και οι επιχειρηματίες.

- Αντίθετα, για τα παιδιά των αγροτών η πιθανότητα αυτή μειώνεται σημαντικά — και μάλιστα με την πάροδο του χρόνου μειώνεται ακόμη περισσότερο, ο δείκτης ΕΣΣΔ από 0,57 φθάνει το 0,28. Το ίδιο συμβαίνει, αν και σε κάπως μικρότερο βαθμό, και για τα παιδιά των εργατών, με τον ΕΣΣΔ περιοριζόμενο από 0,84 σε 0,60, όπως και για τα παιδιά των αυτοαπασχολούμενων, με αντίστοιχη μείωση του δείκτη από

0,77 σε 0,65. Στη Γραφική παράσταση 1 βλέπουμε διαχρονικά τη διαμόρφωση των πιθανοτήτων εισόδου σε ΑΕΙ σε σχέση με το επάγγελμα του πατέρα.

ΓΡΑΦΙΚΗ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ 1

Στους Πίνακες 2.1 και 2.2 παρουσιάζεται ο συντελεστής ΕΣΣΔ ως προς το μορφωτικό επίπεδο των γονέων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
Μορφωτικό επίπεδο
1. Άνδρες (πατέρες)

ΕΣΣΔ	ΑΕΙ	Απόφοιτοι Μ.Ε.	Απόφοιτοι Δ.Ε.	Μη απόφοιτοι Δ.Ε.	Αγράμματοι
Εισαγ. 1972, 73 Πληθυσμός 1961	3,38	1,45	0,97	0,48	0,29
Εισαγ. 1982, 83 Πληθυσμός 1971	3,51	1,30	0,85	0,47	0,19
Εισαγ. 1993, 94 Πληθυσμός 1981	2,99	1,21	0,58	0,54	0,13

2. Γυναίκες (μητέρες)

ΕΣΣΔ	ΑΕΙ	Απόφοιτοι Μ.Ε.	Απόφοιτοι Δ.Ε.	Μη απόφοιτοι Δ.Ε.	Αγράμματοι
Εισαγ. 1972,73 Πληθυσμός 1961	2,25	2,21	1,24	0,58	0,43
Εισαγ. 1982, 83 Πληθυσμός 1971	3,64	2,11	1,15	0,49	0,27
Εισαγ. 1993, 94 Πληθυσμός 1981	3,89	1,57	0,69	0,36	0,10

Με βάση τα δεδομένα του Πίνακα 2 (2.1 και 2.2) παρατηρούμε ότι:

- Ζούμε σε μια κοινωνία γνώσης. Όπως ήδη αναφέρθηκε, πάνε τα γράμματα στα γράμματα — το δε πλεονέκτημα των παιδιών, που έχουν πατέρα ή μητέρα πτυχιούχο ΑΕΙ, γίνεται συντριπτική υπεροχή, όταν και οι δύο γονείς είναι πτυχιούχοι. Χαρακτηριστικά δε, η πιθανότητα αυτή, ως προς τις μητέρες, διαχρονικά ενισχύεται από 2,25 σε 3,89.
- Τα παιδιά γονέων αποφοίτων Μ.Ε. έχουν μια κάπως αυξημένη πιθανότητα εισαγωγής στα ΑΕΙ, η οποία όμως με τον καιρό σταθερά φθίνει, από 1,45 σε 1,21 για τους πατέρες και από 2,21 σε 1,57 για τις μητέρες.
- Οι απόφοιτοι δημοτικού μειονεκτούν, ως προς τη μορφωτική προίκα των παιδιών τους, σαφώς και με τρόπο εντεινόμενο διαχρονικά.
- Ακόμη χειρότερη είναι η σχετική επίπτωση, όταν οι γονείς δεν τέλειωσαν καν το δημοτικό.
- Τέλος, αγράμματοι γονείς σημαίνει δραματική υστέρηση ως προς την πιθανότητα να εισαχθεί το παιδί σε ΑΕΙ.

Το συμπέρασμα, σε ό,τι αφορά τον Πίνακα 2 που αναλύσαμε, είναι ότι η γενική τάση είναι η διευρυμένη συμμετοχή των ανώτερων μορφωτικά στρωμάτων στις ανώτερες βαθμίδες της εκπαίδευσης, η δε τάση αυτή ενισχύεται με την πάροδο του χρόνου.

Ο Πίνακας 3, τώρα, παρουσιάζει το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα σε σχέση με τις πανεπιστημιακές σχολές, τις οποίες κατατάξαμε σε δύο κατηγορίες. Στην πρώτη ανήκουν οι σχολές του Πολυτεχνείου και της Ιατρικής, που θεωρούνται σχολές πρώτης επιλογής, και στη δεύτερη κατηγορία παρουσιάζονται οι λεγόμενες μαζικές σχολές — χωρίς ν' αποκλείονται περαιτέρω ταξινομήσεις και διαβαθμίσεις στο εσωτερικό των σχολών αυτών (π.χ., Νομική, Οικονομικές σχολές, Φιλοσοφική κ.λπ.).

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Μορφωτικό επίπεδο ανδρών (πατέρων) ανάλογα με τη σχολή φοίτησης.
 Διαχρονική σύγκριση

ΕΣΣΔ	Μορφωτικό επίπεδο				
	1	2	3	4	5
	Ιατρική και Πολυτεχνείο				
<u>Εισαγ. 1972,73</u>					
Πληθυσμός 1961	5,50	1,76	0,76	0,34	0,19
<u>Εισαγ. 1982, 83</u>					
Πληθυσμός 1971	5,05	1,36	0,67	0,36	0,19
<u>Εισαγ. 1993, 94</u>					
Πληθυσμός 1981	4,27	1,15	0,40	0,31	0,04
	Υπόλοιπες σχολές				
<u>Εισαγ. 1972,73</u>					
Πληθυσμός 1961	2,91	1,38	1,03	0,51	0,31
<u>Εισαγ. 1982, 83</u>					
Πληθυσμός 1971	3,13	1,29	0,90	0,50	0,21
<u>Εισαγ. 1993, 94</u>					
Πληθυσμός 1981	2,74	1,22	0,61	0,59	0,13

Πέρα από τη διευρυμένη συμμετοχή των ανώτερων μορφωτικών στρωμάτων στο φοιτητικό πληθυσμό γενικά, βλέπουμε ότι αυτή η συμμετοχή διογκώνεται στις λεγόμενες σχολές πρώτης επιλογής, κατά τρόπο που δείχνει ότι όχι μόνο τα γράμματα πάνε στα γράμματα (επιλογή «πρώτου βαθμού»), αλλά και, όλως ιδιαίτερος, στα «καλά γράμματα» (επιλογή «δευτέρου βαθμού»). Αντίστοιχα, το μειονέκτημα των λιγότερο μορφωμένων γονέων καθίσταται σαφέστερο στις σχολές αυτές. Αξίζει επίσης να σημειώσουμε το ειδικό βάρος του μορφωτικού επιπέδου της μητέρας σε σχέση με την επιλογή του φοιτητικού πληθυσμού (Πίνακας 4), με σαφή μάλιστα την τάση διαχρονικής ενίσχυσης του ειδικού βάρους μιας μητέρας με πτυχίο ΑΕΙ τόσο γενικά, όσο και, ειδικότερα, στις σχολές πρώτης επιλογής.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Μορφωτικό επίπεδο γυναικών (μητέρων) ανάλογα με τη σχολή φοίτησης.
Διαχρονική σύγκριση

ΕΣΣΔ	Μορφωτικό επίπεδο				
	1	2	3	4	5
	Ιατρική και Πολυτεχνείο				
Εισαγ. 1972,73					
Πληθυσμός 1961	3,94	3,17	1,12	0,45	0,26
Εισαγ. 1982, 83					
Πληθυσμός 1971	5,14	2,52	0,99	0,39	0,21
Εισαγ. 1993, 94					
Πληθυσμός 1981	5,83	1,67	0,50	0,19	0,05
	Υπόλοιπες σχολές				
Εισαγ. 1972,73					
Πληθυσμός 1961	1,88	2,00	1,26	0,62	0,47
Εισαγ. 1982, 83					
Πληθυσμός 1971	3,27	2,01	1,19	0,51	0,28
Εισαγ. 1993, 94					
Πληθυσμός 1981	3,51	1,55	0,73	0,40	0,11

Ο Πίνακας 5 δείχνει επίσης την επίπτωση του πατρικού επαγγέλματος ως προς την κατανομή των φοιτητών στις σχολές πρώτης και δεύτερης επιλογής.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Επάγγελμα πατέρα ανάλογα με τη σχολή φοίτησης

ΕΣΣΔ	Μορφωτικό επίπεδο							
	1	2	3	4	5	6	7	8
	Ιατρική και Πολυτεχνείο							
Εισαγ. 1972,73								
Πληθυσμός 1961	5,79	2,60	4,52	2,11	0,34	0,76	0,77	0,08
Εισαγ. 1982, 83								
Πληθυσμός 1971	3,69	8,33	1,89	1,65	0,38	0,63	0,62	2,00
Εισαγ. 1993, 94								
Πληθυσμός 1981	4,63	0,57	2,88	1,27	0,16	0,49	0,55	1,00
	Υπόλοιπες σχολές							
Εισαγ. 1972,73								
Πληθυσμός 1961	3,18	1,70	3,76	1,78	0,62	0,86	0,77	0,04
Εισαγ. 1982, 83								
Πληθυσμός 1971	2,25	4,67	1,89	1,78	0,60	0,73	0,70	2,00
Εισαγ. 1993, 94								
Πληθυσμός 1981	2,99	0,48	2,96	1,63	0,30	0,62	0,66	1,00

Και εδώ επιβεβαιώνεται ότι η σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού ακολουθεί την κοινωνική διαφοροποίηση των γονέων, και μάλιστα αυτή η τάση ενισχύεται με την πάροδο του χρόνου. Χαρακτηριστικά, η πιθανότητα εισαγωγής σε ΑΕΙ είναι σημαντικά υψηλότερη, αν ο πατέρας ασκεί επάγγελμα που συνδέεται με σπουδές, οικονομική άνεση ή συνδυασμό των δύο (κατηγορίες 1 - 4), ενώ είναι πάντα μειωμένη, και με τάση ακόμη δραματικότερου διαχρονικού περιορισμού, στα εργατικά και αγροτικά στρώματα (κατηγορίες 5-7).

Αξιοσημείωτη είναι η εξαιρετική αύξηση του ειδικού βάρους των εισαγομένων στα 1982-83 ανεξαρτήτως σχολής (επιλογής/μαζικής), με γονέα που ανήκει στην κατηγορία «διευθυντικά στελέχη». Η αύξηση αυτή συνοδεύτηκε από κατοπινή πιο έντονη ακόμη πτώση των εισαγομένων αυτής της κατηγορίας. Διαφαίνεται εδώ πιθανώς μια τάση προϊούσας απο-επένδυσης της προσπάθειας εισαγωγής σε ΑΕΙ από τα παιδιά των «πιο ευνοημένων» κοινωνικών ομάδων (αστική προέλευση, απασχόληση πατέρα στις υπηρεσίες).¹⁰ Πιθανές ερμηνείες του φαινομένου αυτού μπορούν να αναζητηθούν είτε στη μαζική απομάκρυνση στο εξωτερικό των υποψηφίων φοιτητών αυτής της κοινωνικής προέλευσης, είτε ακόμη στη λανθασμένη καταγραφή των στοιχείων που ενδιαφέρουν την ανάλυσή μας, δεδομένου ότι ο χαρακτηρισμός «διευθυντικά στελέχη» είναι επιδεκτικός σε ασαφείς ερμηνείες.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συνολικά, διαπιστώθηκε ότι οι σχολικοί μηχανισμοί λειτουργούν σαφώς ως πεδίο και διεργασία κοινωνικής επιλογής και κοινωνικής κινητικότητας. Σ' αυτή τη διαδικασία, το πλεονέκτημα των ανώτερων μορφωτικά και οικονομικο-κοινωνικά στρωμάτων είναι καταφανές. Πέρα από το ότι με τη συμμετοχή τους στους σχολικούς μηχανισμούς εξασφαλίζουν την κοινωνική τους αναπαραγωγή, με την πάροδο του χρόνου ολοένα και περισσότερο διογκώνουν την παρουσία τους στις ανώτερες βαθμίδες της εκπαίδευσης. Αντίθετα, η συμμετοχή των παιδιών κατώτερων μορφωτικά και κοινωνικά στρωμάτων είναι σχετικά περιορισμένη και με την πάροδο του χρόνου περιορίζεται ακόμη περισσότερο. Έτσι, οι σχολικοί

---

10. Βλ. Τομαρά - Σιδέρη Μ., 1991, *Ανώτατη Εκπαίδευση και Κοινωνική επιλογή*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, όπου αναλύεται διεξοδικά η σύνθεση του φοιτητικού σώματος στο Πάντειο Πανεπιστήμιο.

μηχανισμοί λειτουργούν ως μηχανισμοί κοινωνικής επιλογής, που αναπαράγουν τις κοινωνικές ιεραρχίες,¹¹ αποκλείοντας ολοένα και περισσότερο από τις διαδικασίες της ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας τα παιδιά των κατώτερων μορφωτικά και επαγγελματικά (κοινωνικά) στρωμάτων. Το ζήτημα της συσχέτισης αυτής της διαδικασίας με ευρύτερες διεργασίες κοινωνικών διαφοροποιήσεων και ανισοτήτων τίθεται έτσι με τρόπο απτό, και μάλιστα αναφερόμενο στα πρώτα κοινωνικά βήματα, στις πρωταρχικές (και υποχρεωτικές) βαθμίδες κοινωνικοποίησης, που αντιπροσωπεύει η πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

---

11. Φραγκουδάκη Ά., «Ο εκδημοκρατισμός της εκπαίδευσης και η αξιοκρατία ενισχύουν την αναπαραγωγή της κοινωνικής εξουσίας», στο P. Bourdieu, *Κοινωνιολογία της παιδείας*, καθώς και Φραγκουδάκη Ά., 1985, *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, ιδίως σ. 511-515.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
Συγχρονικές συγκρίσεις

Τα συμπεράσματα, που προκύπτουν από τη διαμήκη παρακολούθηση της κοόρτης, είναι ταυτόσημα με τα συμπεράσματα μιας συγχρονικής σύγκρισης ανάμεσα στο επάγγελμα των γονέων νέων φοιτητών και του οικονομικά ενεργού πληθυσμού σε ηλικία τέτοια, που θα μπορούσε τυπικά να είναι πατέρες ή μητέρες εισαγόμενων στα ΑΕΙ (35 – 64 χρόνων).

Για τη σύγκριση χρησιμοποιούμε τον ίδιο δείκτη ΕΣΣΔ. Για να μην επαναλαμβάνουμε τα ίδια συμπεράσματα, αρκούμαστε στην παράθεση των σχετικών πινάκων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6
Επάγγελμα γονέων. Συγχρονική σύγκριση

ΕΣΣΔ	Επάγγελμα									
	1	2	3	4	5	6	7	8	11	
	Ιατρική και Πολυτεχνείο									
Εισαγ. 1972,73										
Πληθυσμός 1971	3,52	2,08	2,56	1,82	0,41	0,64	0,68	2,00	2,67	
Εισαγ. 1982, 83										
Πληθυσμός 1981	3,00	2,38	2,30	1,51	0,39	0,65	0,64	1,00	0,41	
Εισαγ. 1993, 94										
Πληθυσμός 1991	3,65	0,57	2,60	1,07	0,23	0,53	0,47	0,07	—	
	Υπόλοιπες σχολές									
Εισαγ. 1972,73										
Πληθυσμός 1971	1,94	1,33	2,14	1,54	0,76	0,73	0,68	1,00		
Εισαγ. 1982, 83										
Πληθυσμός 1981	1,83	1,33	2,30	1,62	0,62	0,75	0,73	1,00		
Εισαγ. 1993, 94										
Πληθυσμός 1991	2,36	0,48	2,67	1,37	0,43	0,67	0,56	0,09		

ΠΙΝΑΚΑΣ 7
Μορφωτικό επίπεδο ανδρών. Συγχρονική σύγκριση

ΕΣΣΔ	Μορφωτικό επίπεδο				
	1	2	3	4	5
	Ιατρική και Πολυτεχνείο				
Εισαγ. 1972,73					
Πληθυσμός 1961	4,71	1,82	0,88	0,31	0,13
Εισαγ. 1982, 83					
Πληθυσμός 1971	4,97	1,43	0,60	0,42	0,20
Εισαγ. 1993, 94					
Πληθυσμός 1981	4,49	1,36	0,39	0,25	0,02
	Υπόλοιπες σχολές				
Εισαγ. 1972,73					
Πληθυσμός 1961	2,49	1,42	1,20	0,46	0,21
Εισαγ. 1982, 83					
Πληθυσμός 1971	3,08	1,36	0,80	0,59	0,23
Εισαγ. 1993, 94					
Πληθυσμός 1981	2,89	1,45	0,59	0,48	0,07

ΠΙΝΑΚΑΣ 8
Μορφωτικό επίπεδο γυναικών. Συγχρονική σύγκριση

ΕΣΣΔ	Μορφωτικό επίπεδο				
	1	2	3	4	5
	Ιατρική και Πολυτεχνείο				
Εισαγ. 1972, 73 Πληθυσμός 1961	5,25	3,38	1,65	0,40	0,21
Εισαγ. 1982, 83 Πληθυσμός 1971	7,53	2,39	0,82	0,51	0,17
Εισαγ. 1993, 94 Πληθυσμός 1981	6,37	2,20	0,49	0,17	0,03
	Υπόλοιπες σχολές				
Εισαγ. 1972, 73 Πληθυσμός 1961	2,50	2,13	1,86	0,55	0,38
Εισαγ. 1982, 83 Πληθυσμός 1971	4,80	1,91	0,99	0,66	0,23
Εισαγ. 1993, 94 Πληθυσμός 1981	3,84	2,05	0,71	0,34	0,07

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΣΥΕ, Απογραφές πληθυσμού 1961, 1971, 1981, 1991.

Στατιστικές της εκπαίδευσης για τα έτη 1961 – 1994.

Bourdieu P., 1995, *Κοινωνιολογία της Παιδείας*, επιμ. Λαμπίρη-Δημάκη Ι. σε συνεργασία με τον Ν. Παναγιωτόπουλο, Αθήνα, Εκδόσεις Καρδαμίτσα-Δελφίνι.

Δρεττάκης Μ. Γ., 1976, «Οικονομετρικά Υποδείγματα για την πρόβλεψη του Αριθμού των Υποψηφίων στις Εισαγωγικές εξετάσεις για τα Α.Ε.Ι., 1970 – 79», *Σπουδαί*, τχ. 3, Αθήνα.

Δρεττάκης Μ., 1977, *Οι σχολές κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών επιστημών στην ελληνική ανώτατη εκπαίδευση*, Αθήνα, Παπαζήση.

Ηλιού Μ. (επιμ.), 1984, *Εκπαιδευτική και κοινωνική δυναμική*, Αθήνα, Εκδόσεις Πορεία.

Λαμπίρη-Δημάκη Ι., 1974, *Προς μίαν Ελληνικήν Κοινωνιολογίαν της Παιδείας*, 2 τόμοι, Αθήνα, ΕΚΚΕ.

Παπαδάκης Μ. – Σιάμπος Γ., 1995, *Η Ελληνική Κοινωνία στο τέλος του 20ού αιώνα*, επιμέλεια Ι. Λαμπίρη-Δημάκη και Κυριαζή Ν., Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Πεσμαζόγλου Σ., 1987, *Εκπαίδευση και ανάπτυξη στην Ελλάδα 1948 – 1985*, Αθήνα, Θεμέλιο.

Συμεωνίδου Χ., 1990, *Απασχόληση και γονιμότητα των γυναικών*, Αθήνα, ΕΚΚΕ.

- Συμεωνίδου Χ. και συνεργάτες, 1992, *Κοινωνικο-οικονομικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της γονιμότητας στην Ελλάδα*, τ. Α' και Β', Αθήνα, ΕΚΚΕ.
- Τομαρά-Σιδερή Μ., 1991, *Ανώτατη Εκπαίδευση και Κοινωνική Επιλογή (Εξέλιξη του φοιτητικού σώματος στο Πάντειο Πανεπιστήμιο 1932 - 1988)*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση.
- Τσουκαλάς Κ., 1975, «Η ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα ως μηχανισμός κοινωνικής αναπαραγωγής», *Δευκαλίων*, τεύχος 13.
- Φίλιππος Β., 1976, *Δοκίμια Κοινωνιολογίας (Παιδεία και κοινωνικό περιβάλλον)*, Αθήνα, Εκδόσεις Μπουκουμάνη.
- Φραγκουδάκη Α., 1977, *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι*, Αθήνα, Εκδόσεις Κέδρος.
- Φραγκουδάκη Α., 1985, *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση.
- Ψαχαρόπουλος Γ., Καζαμιάς Α., 1985, *Παιδεία και ανάπτυξη στην Ελλάδα: κοινωνική και οικονομική μελέτη της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης*, Αθήνα, ΕΚΚΕ.
- Preston S.H., «Changing Values and falling Birth Rates», *Population and Development Review*, Vol. 12, σ. 176-195.